

наприклад, використовувати інформацію, передану йому в телефонній розмові [11].

Таким чином, виділення поняття «добровільна підсудність» має значення при вирішенні питання про те, чи можна віднести ту чи іншу розбіжність до розгляду в судовому порядку.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що, існування сімейних судів виправдано практикою і широким розповсюдженням у більшості країн світу. Зарубіжний досвід підказує, що функціонування сімейних спеціалізованих судів не тільки можливе, але і необхідне, оскільки це дозволяє ефективно здійснювати правосуддя у сферах, що забезпечують нормальну життєдіяльність як сім'ї, так і всього суспільства в цілому.

Дана стаття носить загальний ознайомлювальний характер. Надалі в своїх дослідженнях автор передбачає більш детально розкрити окремі аспекти розв'язання сімейних суперечок спеціалізованим сімейним судом Німеччини і Австрії. Зокрема, визначення підвідомчості й підсудності даної категорії справ; особливості подачі позовної заяви; питання доведення і надання доказів; особливості стадійного розгляду шлюбно-сімейних суперечок; особливості виконання рішень з даної категорії справ і деякі інші питання.

Список літератури: 1. Інститут підвідомчості в світлі нового Цивільного процесуального Кодексу України/Шадура Дмитро Миколайович //http://www.aau.edu.ua/-Dopovidi/Scadura.htm#_ftnref1. 2. Zivilprozessrecht 2. Rechtsmittel, besondere Verfahrenarten, Verfahren in Familiensachen, Zwangsvollstreckungsrecht von Dr. Walther Heintzmann – Präsident des Landgericht Lüneburg.,2, völlig neu bearbeitete Auflage. F. Muller Verlag. Heidelberg., 1998. 3. Zivilprozessordnung. Band 1,begrundet von Dr.Adolf Baumbach, Dr. Wolfgang Lauterbach, 62 neu bearbeitete Auflage. Verlag 3.H Beck.Munchen,2004. 4. Materielles Scheidungsrecht von Prof. Dr. Bernd von Heintschel-Heinegg und Dr.Peter Gerhardt, siebte, neu bearbeitete Auflage. Luchterhand Verlag. Munchen, 2003. 5. Prof. Dr.Werner Olscher. Der osterreichische Hausjurist. Stand: Marz 2004. Andreas Verlag. 2004. 6. Baur/ Walter, Einführung in das Recht der Bundesrepublik Deutschland,6. Aufl. Munchen, 1992. 7. Шишкин В. І. Судові системи країн світу. Кн. 2. К., 2001. 8. Zivilprozessordnung. Band 1, Buch 6, (§§606-644) begrundet von Dr. A.Baumbach, fortgegrundet von Professor Dr. W.Lauterbach, 62 neu bearbeitete Auflage. Verlag 3.H Beck, Munchen, 2004. 9. Karl Brenner Grundwissen Recht. Originalausgabe// Ehe, Familie, Kinder. Munchen,1993. 10. Див.: ЦПК Німеччини, кн. 1, розд. 2. 11. Добровільна підсудність/ Генріх Шнітгер суддя дільничого суду м. Бремен //http://www.lexinfosys.de/publication/Grashdanskoe pravosudie v Germanii rus.htm.

Надійшла до редакції 15.01.07

Р. Б. Шишка

ВИДИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

На загальнометодологічному рівні ми підтримуємо тезу О. С. Іоффе про складність та недостатню розробленість проблематики правовідносин у праві і цивільному праві зокрема [1, с. 508]. Нині, попри низку публікацій, питання лише ускладнилось. Це наразі стосується й видів цивільних правовідносин, де видозмінились традиційні, з'явилися нові, внаслідок дуалізму

приватного права виникло пересікання та різні концептуальні підходи до однакових за суттю відносин.

Поділ цивільних правовідносин на певні види має практичне і теоретичне значення, дає можливість на категоріальному рівні визначити їх характеристику, зміст та особливості, а отже, й встановити правову природу тих чи інших правовідносин. Проте, і в навчальних, і в наукових виданнях, на наш погляд, уявлення про новітні тенденції розвитку цивільних правовідносин відображені не повною мірою, що, власне, спонукало нас звернутися до зазначеної проблематики і репрезентувати напрацювання.

Об'єктивними чинниками, що спричиняють необхідність подальшого дослідження у вказаному напрямі, стали потреби поглиблення засад свободи особистості та свободи здійснення власності, зокрема приватної, подальше посилення позитивного регулювання суспільних відносин приватного характеру, поява нових сфер людської діяльності, наприклад, суттєве розширення інформаційної сфери та поява Інтернету, необхідність стримування деяких негативних явищ на товарних ринках, забезпечення безпеки людини та суспільства у цілому. Відповідно, цивільне право не може стояти осторонь цих процесів, зокрема появи його нових інститутів чи субінститутів. Уявлення про види цивільних правовідносин уже не відповідають цим тенденціям. Не менш важливі й суб'єктивні причини. Зокрема, різке збільшення видань правничої літератури (це може бути закинуте й автору) не завжди означає підвищення їх якості. Тому з'явилась низка публікацій, які ускладнюють розуміння видів правовідносин, мають деструктивний характер, чи, навіть, низькопрофесійних.

Будь-яка класифікація повинна переслідувати певну мету: теоретичну, прикладну чи методологічну. Ми в цій роботі торкаємося лише двох останніх, що пояснюється зміною системи законодавства, зокрема домінуванням міжнародно-правових актів над національними, новітніми тенденціями стосовно його структури, а відтак нагальними потребами забезпечення єдності праворозуміння та неможливістю висвітлити всі точки зору та позиції стосовно видів правовідносин у межах журнальної статті.

В основу нашого підходу покладаємо систему цивільного права взагалі та вироблені правничою наукою підходи до класифікації правових явищ (правової матерії). Як і в більшості класифікацій, при визначенні видів цивільних правовідносин застосовується два підходи: класифікатор – певна система цивільного права та принцип дихотомії – поділ у межах множинності на протилежності за властивостями. Проте, одразу ж зауважимо, що останній принцип не завжди вдається витримати. Інакше ми приречені на категоричність, що, як відомо, є ознакою обмеженості.

Види цивільних правовідносин в науці цивільного права стабілізувалися на певними класифікаторами. Ці класифікатори ми беремо у їхній логічній послідовності від мети та функцій регулювання суспільних відносин до проявів такого регулювання стосовно окремих різновидів цих правовідносин. Зокрема, за функціями на загальнотеоретичному рівні прийнято розрізняти правовідносини регулятивні та охоронні. Перші упорядковують (регулюють) нормальні особисті і майнові відносини з приналежності особистих прав, майна чи майнових прав. Таке регулювання відбувається шляхом визначення оптимального правового становища суб'єктів у певному правовому інституті через встановлення їхніх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків або визначенням правового режиму об'єкта правовідносин, умов, порядку, способу вступу в ці правовідносини, визначення меж здійснення суб'єктивних прав, встановлення засобів (видів) стимулювання виконання юридичних обов'язків.

Регулятивні відносини є нормальними, логічними і внаслідок цього домінуючими за своєю питомою вагою. Тут законодавець на рівні норми права моделює найбільш оптимальні правила поведінки і на рівні імперативу встановлює єдиноможливий їх варіант. Проте, у цивільному праві здебільш законодавець встановлює диспозитивну модель поведінки й пропонує учасникам зазначених правовідносин скористатися такою формалізованою нормою права. Причому стосовно диспозитивних норм цим учасникам надано право визначити свої відносини інакше: ускладнити їх через внесення додаткових суб'єктивних прав та юридичних обов'язків чи навпаки спростити і виключити деякі з них, послабити чи посилити гарантії виконання юридичних обов'язків тощо.

Охоронні правовідносини пов'язані з можливістю учинення порушення прав і правомірних інтересів та їх наслідками. У першому випадку сама можливість застосування до порушника певних санкцій є запобіжним засобом. Крім цього, цивільне право має низку спеціальних інститутів захисту прав учасників цих відносин (позовна давність, способи забезпечення зобов'язань страхування). При порушенні права виникають захисні правовідносини як особливий різновид охоронних. Тож охоронні правовідносини можуть бути елементом регулятивних, наприклад, договірних, чи відігравати самостійну роль, як це проявляється в деліктних правовідносинах.

За предметом правовідносин виділяють майнові чи краще, зважаючи на конструкцію ст. 190 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, речові та немайнові. Якщо майном є річ, сукупність речей, що і зумовлює існування майнових прав та обов'язків, то, очевидно, ми повинні в основу класифікації покладати першооснову, якою й є річ. Проте в ст. 1 ЦК України вказуються все таки

майнові відносини. Це сприйнято наукою цивільного права і наразі, навіть зважаючи та доцільність чистоти та логічності категоріального апарату, нема достатніх підстав відмовлятися від такого підходу. Майнові відносини виникають стосовно інститутів речових прав: володіння, власності та прав на чужі речі. Ці відносини мають економічний зміст і завжди пов'язані з приналежністю майна одним особам, пасивним обов'язком інших осіб не порушувати ці права, або з передачею майна від однієї особи до іншої. У класичних підручниках, з огляду на детермінізм ст. 1 ЦК, наголошується на майнових відносинах. Між тим майнові відносини – різновид відносин більш високого рівня узагальнення – речових. Особисті немайнові відносини виникають з приводу нематеріальних благ: особисті немайнові права та інші нематеріальні блага фізичних та юридичних осіб.

На доктринальному рівні виділяють організаційні правовідносини. Такими можуть бути частина корпоративних правовідносин, що виникають при створенні корпоративних юридичних осіб, здійсненні внутрішнього корпоративного управління, владнанні суперечок між учасниками корпорацій, контролі діяльності керівних органів корпорації та їх осіб та інші. За своєю природою та механізмом регулювання ці відносини не можуть бути віднесені до адміністративноправових. Тож виникає проблема, до предмета якого права вони належать? Відповідь очевидна. По мірі зростання проявів та впливу громадянського суспільства правове значення цих відносин тільки зростатиме. Тож відмовлятися від них і не оцінювати надає внесок професора О. О. Красавчикова в їхню розробку – шлях в нікуди, ігнорування явно очевидних тенденцій. Слід встановитись у тому, що корпоративні відносини – реальність, і вони не можуть технологічно існувати без врегулювання організаційних відносин. Інакше ми залишаємо суттєву перепону для існування корпоративних правовідносин взагалі. Але одна справа їх ігнорування в умовах панування державної власності, інша – в умовах панування приватної власності та недоторканності власності.

Сучасний розвиток цивільного права дає підстави для виділення за предметом й інших правовідносин, наприклад, інформаційних, котрі можуть бути субсидіарним елементом інших, повною та достовірною інформацією про предмет договору купівлі-продажу, чи мати взагалі самостійний характер. Окремо постає питання стосовно відносин, що виникають при забезпеченні прав вимог тощо.

За змістом правовідносин (належних учасникам суб'єктивних прав і юридичних обов'язків) традиційно виділяють абсолютні та відносні правовідносини. Абсолютні виникають стосовно найбільш важливих об'єктів цивільних прав і забезпечують основні

цінності: свободу особистості та свободу власності. Вони виникають на основі приналежності певних суб'єктивних прав одним особам і загальному юридичному обов'язку всіх інших осіб утримуватися від порушення цих прав. У таких відносинах носієм суб'єктивного права протиставлена невизначена чітко кількість носіїв юридичного обов'язку – всякий та кожний, хто може потенційно посягати на ці блага. Порушником суб'єктивного права може бути будь-яка особа. Абсолютними відносинами є право власності, особисті немайнові права, право інтелектуальної власності. Такі відносини йменуються ще відносинами статички. Вони, швидше, носять абстрактний характер, бо не мають чітко визначеної підстави їхнього виникнення з огляду на зміст ст. 11 ЦК України.

Відносні ж правовідносини базуються на конкретних підставах їхнього виникнення, стосуються реальних інститутів цивільного права, що, власне, становлять не передумови їхнього виникнення (правоздатність, дієздатність, поняття та вимоги до правочинів), а встановлюють ідеальну імперативну чи диспозитивну модель таких правовідносин. У них носієм визначеного суб'єктивного права завжди протиставлений конкретний носій юридичного обов'язку (покупцю – продавець, наймачу – наймодавець, підряднику – замовник, комісіонеру – комітент). Ці відносини – відносини динаміки.

Зважаючи на дію норм права за колом осіб, доцільно виділити правовідносини за участі фізичних осіб та за участі юридичних осіб. Досі в юридичній літературі на цю обставину увага не зверталась. Але фізична особа діє у цивільних правовідносинах самостійно в рамках права, юридична – у межах приписів чинного законодавства, статутних документів та зокрема відповідно до встановленої засновниками мети їхнього створення, наданих дозволів (ліцензій, патентів тощо). Стосовно юридичних осіб не варто надто захоплюватися виписаними у статтях 91 та 92 ЦК України загальними конструкціями правоздатності та дієздатності. Навіть якщо це юридичні особи приватного права, то все одно для них обов'язковим є дозвільний режим проведення їхньої статутної діяльності. Розширення дозвільного порядку здійснення певної діяльності пов'язане як із економічними і зокрема фіскальними чинниками, так і з потребою забезпечення безпеки людей та суспільства у цілому, забезпечення професійного ставлення до складного обладнання чи небезпечних об'єктів цивільних та інших прав, виключення проявів їхніх негативних властивостей. Навіть для того щоб стати споживачем електроенергії, необхідний дозвіл на підключення, отримання квот її споживання. За правовим становищем учасників цивільних правовідносин доцільно виділити прості правовідносини та кваліфіковані. Якщо перші не вима-

гають певних особливих вимог до правового становища їх учасників чи об'єкта, то другі, навпаки, базуються на особливому правовому становищі учасника правовідносин (професіонал) чи правовому режимі їхнього об'єкта.

За системою цивільного права та зокрема його підгалуззями можна виділити такі правовідносини: речеві й зокрема права власності; права інтелектуальної власності; зобов'язальні; спадкові; сімейно-правові. Проте й тут є деякі особливості, що засновані на непомітованих договірних правовідносинах. Вони не регулюються нормами позитивного права і тим надаються певні індульгенції для кабальних угод. Наприклад, наразі в Україні посилено за певними технологіями пропонується відпочинок за різними системами. Проте агентства беруть на себе обов'язок стосовно придбання білетів та візового супроводження й розміщення, все інше – справа самих відпочиваючих.

За підставами виникнення слід виділити зобов'язальні правовідносини та інші. Зобов'язальні, у свою чергу, поділяються на договірні й недоговірні. Договірні відносини виникають у силу укладеного договору і мають певну типологію. Це можуть бути правовідносини типу купівлі-продажу, найму (оренди), підяду, послуги тощо. Недоговірні відносини можна поділити на охоронні і деліктні. Перші виникають внаслідок правомірних односторонніх дій, другі – порушення особистих, майнових, моральних прав.

До інших відносяться ті, що виникають внаслідок створення результатів творчої діяльності (інтелектуальні), інтелектуальної діяльності (власності), завдання збитку чи заподіяння шкоди, на підставі вказівки закону чи з рішення суду (з імперативним змістом). Проте вони уже підкорені іншим правилам, зокрема щодо абсолютних правовідносин. При цьому на підгалузовому рівні вони мають окреме правове регулювання, що складає право інтелектуальної власності. Таке пересікання правовідносин привносить певні елементи нерозуміння їх подвійного, а інколи й потрійного вияву.

За характером зобов'язаної поведінки розрізняють активні й пасивні цивільні правовідносини. При активних правовідносинах їх учасники повинні учиняти активні дії (правочини). При пасивних сторона зобов'язана утримуватися від порушення чужого суб'єктивного права. Проте навряд чи можна погодитися із виділенням активних та пасивних правовідносин. Якщо вони засновані на характері поведінки їх учасників: зобов'язані до активної поведінки з наявністю у суб'єктивному праві права вимоги та права на захист порушеного суб'єктивного права; та у пасивних, що засновані на трьох повноваженнях – праві вимоги, праві на захист порушеного суб'єктивного права і праві на власні активні дії. Тут є не зовсім зрозумілою підстава виникнення таких правовідносин. До того ж пасивні правовідносини у такій конструкції

(відносини власності, авторські та винахідницькі (?) відносини [2, с. 86], особисті немайнові відносини) більше стосуються ознак абсолютних цивільних правовідносин.

Можна було б погодитись з тим, що у активних правовідносинах правове становище їх суб'єктів чітко пов'язується із певним об'єктом правовідносин, а у пасивних ні, наприклад, утримуватися від порушення чужого права, не втручатись свавільно у суб'єктивні права та охоронювані законом інтереси інших осіб. Тут більше йдеться про охоронні правовідносини.

За інтересом і об'єктом прийнято розрізняти відносини побутового характеру (сімейні, спадкові, житлові) і економічного (підприємницькі, власності), корпоративні (акціонерні). Такий поділ відносин має право на існування і відображає особливість цивільного права – регулює життєві відносини, які реально виникають у певних сферах людського буття.

За існуванням відносин у часі розрізняють строкові й безстрокові правовідносини. Строкові цивільні правовідносини – обмежені певним строком (авторські, патентні правовідносини). Безстрокові цивільні правовідносини – не обмежені яким-небудь строком (право власності). Здебільшого абсолютні відносини є безстроковими, а відносні мають певні строки. Доцільно виділити суцесивні правовідносини, такі, що існують не постійно, а з певними проміжками часу, чи іншими юридичними фактами поновлюються і з виконанням юридичного обов'язку ніби «завмирають» до наступного разу. Це може бути обов'язок надавати медичну допомогу лише в разі приступу хронічної хвороби. Проте закон пов'язує правові наслідки саме із їх суцесивністю: періодичністю платежів, обслуговуванням складної апаратури, наприклад, регламентні роботи, профілактикою тощо.

За внутрішньою структурою виділяються прості і складні цивільні правовідносини. Прості цивільні правовідносини – правовідносини, в яких чітко розподілені суб'єктивні права і юридичні обов'язки: одній особі – суб'єктивні права, другій – юридичні обов'язки (договір позики). Складні цивільні правовідносини – правовідносини, в яких їх учасники одночасно є носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків (договір купівлі-продажу).

Цивільні правовідносини за вимогами індивідуалізації їх учасників можуть бути поділені на дві групи: персоніфіковані та неперсоніфіковані. У персоніфікованих правовідносинах їхній учасник повинен бути точно та за спеціальними правилами ідентифікований відповідно до встановлених вимог. Це стосується права власності на нерухоме майно, речей, що обмежені у цивільному обороті, особистих немайнових відносин тощо. У цих відносинах вказуються дані про їх учасника за мотивів визначення носія тя-

гаря права власності чи публічних обов'язків, охорони прав і законних інтересів інших осіб, адресності абонементного обслуговування, реєстраційної діяльності тощо.

Слід мати на увазі, що під впливом загальних публічних інтересів із забезпечення безпеки суспільства більшість відносин є персоналізованими, а деякі з них кваліфікованими (аудиторські, освітянські, медичні послуги). Так, якщо особа не має легітимних документів (прострочено паспорт), то вона не може стати учасником певних правовідносин (укласти договір на надання туристичних послуг, перевезення авіа- чи іншим транспортом тощо). Відмова від ідентифікаційного коду платника податку одночасно означає звуження кола можливих правовідносин, наприклад, з кредитування тощо.

Крім того, сучасна практика знає контрольовані суспільні відносини, у тому числі й у сфері цивільного права. Такий контроль забезпечується діяльністю відповідних державних та інших служб, стеженням засобами відеоспостереження, власним контролем чи фіксацією, моніторингом тощо. Через них так чи інакше можна персоналізувати учасника певних відносин: виявити боржника, який завдав шкоди майну (викрутив чи розбив навмисне електричну лампочку у під'їзді, посягав на інші охоронювані цивільним законом права).

Не персоналізовані цивільні відносини передбачають, що стосовно їх учасника законом не встановлено вимог розкривати чи вказувати дані про їх учасника. Проте їхнє коло неухильно скорочується.

Досить цікавою є позиція І. В. Спасібо-Фатеєвої, що була оприлюднена в м. Києві на науково-практичній конференції 18.09.2007 р., яка за рівнем правового регулювання виділила такі правовідносини: виключного регулювання цивільним правом; паралельного регулювання цивільним правом та іншими галузями законодавства; субсидіарного регулювання цивільним законодавством; передані до сфери цивільного законодавства; коригуються цивільним законодавством. Такий підхід має право на існування і вказує на особливості механізму правового регулювання цих відносин.

Ми навмисне навели майже всі висловлені в науковій і навчальній літературі погляди на види приватних правовідносин. Така складна ієрархія, пересікання у назвах, одних і тих же підставах, юридичній характеристиці на сьогодні потребує певного осмислення. Але в науку і в правосвідомість вводяться нові правові категорії, що мають певне практичне значення. Вони привносять нові види правовідносин, ті ж Інтернет-правовідносини тощо.

Список літератури: 1. Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». М., 2000. 2. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. /О. В. Дзера (кер. авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. 2-е вид., допов. і перероб. К., Кн.1. 2004.

Надійшла до редколегії 15.02.07

М. В. Селіванов

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ»

Прийняття Цивільного кодексу України не поклало край дискусіям щодо визначення поняття «право інтелектуальної власності». Сьогодні існування протиріч між прихильниками проприетарного підходу [1] до визначення цього поняття та науковцями, які наголошують на виключності цих прав [2], дозволяє констатувати актуальність наукової розробки цієї проблеми.

Передумови правової регламентації відносин, пов'язаних з результатами інтелектуальної діяльності.

Суть юридичної проблеми полягає у тому, що породження людського розуму, такі, як ідея, що стоїть за винаходом, музичний твір або товарний знак, не можуть, на відміну від матеріальних об'єктів, бути об'єктом охорони від використання третіми особами в силу лише того факту, що хтось володіє ними. Після того, як щось, створене людським інтелектом, стало надбанням суспільства, його творець більше не в змозі здійснювати контроль за його використанням. Саме нездатність охороняти об'єкт в силу одного володіння ним, є наріжним каменем законодавства у сфері інтелектуальної власності [3, с. 13].

Відмінності матеріальних об'єктів від нематеріальних.

1. Будь-який об'єкт має економічну цінність у зв'язку з його споживанням, використанням – для цього існує економічний оборот.

Використання речі, як правило, пов'язано з фізичним володінням. Оскільки можливості фізичного володіння обмежені, то використовувати цю річ може одна особа або досить обмежене коло осіб.

Нематеріальні об'єкти (твір, винахід) необмежені у просторі, їх використання не пов'язано з фізичним володінням. Передумовою для використання нематеріального об'єкта є знання, інформація. Знання, інформація може бути одночасно у невизначеного кола осіб, тому існує фізична можливість використання такого об'єкта необмеженим колом осіб одночасно. Перешкодою для такого використання можуть бути не натуральні властивості речі, а тільки право – монополія, обмеження, які встановлені законом. Об'єктом обороту є окремий акт використання існуючого нематеріального об'єкта. Для багаторазового використання нічого нового повторно